

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA ERTAKNI O'QIB BERISH JARAYONIDA BOLALAR NUTQINI O'STIRISH

Daminova Shoxista Farxodovna

JDPU “Maktabgacha va boshlang‘ich yo‘nalishlarida masofaviy ta‘lim”

kafedrasida katta o‘qituvchisi

Shoxistadaminova@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada yosh bolalar, jumladan maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy kamchiliklarini bartaraf etish va ularni rivojlantirish yo‘llari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta‘lim, badiiy asar, bolalar nutqi, ertak, hikoya, bola, qobiliyat

Abstract: This scientific article examines ways to overcome and develop speech deficits of young children, including children of preschool age.

Key words: preschool education, art work, children's speech, fairy tale, story, child, ability

Bugungi kunda maktabgacha ta‘lim tashkiloti tarbiyachisi bolalarning nutq qobiliyatini ustirishda quyidagi qiyinchiliklarga duch kelmoqda masalan, har bir bolaning individual qobiliyatlarini aniqlash va mos ravishda rivojlantirish, hamkorlikka asoslangan ta‘lim munosabatlarida bolani faollashtirish, nutqiy qobiliyati yashirin bolalar bilan olib boriladigan alohida o‘yinli vaziyatlar yaratish kabi bir qancha usullarini ko‘rishimiz mumkin. Shunday qilib, an‘anaviy ravishda badiiy asarlarni o‘qib berishdan ko‘ra innovatsion shaklda badiiy asar bilan tanishtirishning amaliy afzalliklarini tasniflaymiz.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun an‘anaviy ta‘limiy faoliyat tarbiyachining hikoya qilib berishi, o‘qib berishi va takrorlatgan holda yod oldirishini tan oladi. Ammo tajriba shuni ko‘rsatadiki, bolalar tarbiyachining hikoyasini kichik o‘zgarishlar bilan takrorlaydilar, hikoyalar kambag‘al so‘zlar vositasida talqin qilinadi xolos. Shuning uchun, hikoyani o‘qib berish jarayoni nihoyasiga yetgach, bolalardan qayta hikoya qilib berish emas, shu hikoya asosidagi

aralash kartinkalarni magnitli doskaga o‘z o‘rniga ko‘ra terib chiqishini talab etadigan “Rasmlarning o‘rnini top” o‘yini bolalarni faol nutqiy vaziyatga undaydi. Ular voqealar ketma-ketligiga ko‘ra rasmlarni izlab topish jarayonida nafaqat nutqi balki, diqqati, kuzatuvchanligi, mantiqiy fikrlashi rivojlanadi [Daminova – 2023 87]. O‘zlari hosil qilayotgan hikoya kompozitsiyasini kuzatish tarbiyalanuvchilarni faollashtiradi va yangi so‘zlar bilan tasvirlashga urinadi. Ushbu faoliyat bolalarni zerikishdan himoya qiladi, butun guruhni qayta hikoya qildirishga imkon bo‘lmagan taqdirda, bu usul vositasida barcha bolalar ish jarayoniga jalb etiladi.

Ayniqsa tarbiyachi asosiy ijrochi rolidan kuzatuvchi darajasiga statusini o‘zgartirishi bolalarga erkinlik beradi. Pedagogning ijrochi-bolalar xatti-harakatlarini rag‘batlantirishi esa nutqiy faollikka yo‘l ochadi.

Shu kabi innovatsion texnologiyalarni tanlashda quyidagi talablarga e‘tibor qaratish kerak:

- texnologiyani o‘qib berish emas, balki bolalarning muloqot qobiliyatini rivojlantirishga, nutq madaniyatini tarbiyalashga yo‘naltirish;

- har bir bola uchun uning yoshi va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda har xil faoliyat turlarida faol nutq amaliyotini tashkil etish.

Nutqni rivojlantirishning asosiy vazifalari - so‘z boyligini boyitish va faollashtirish, nutqning grammatik tuzilishini shakllantirish, izchil nutqqa o‘rgatish maktabgacha yosh davrida hal qilinishini inobatga oladigan bo‘lsak, ijodiy ta‘lim texnologiyalariga alohida e‘tibor qaratish lozim. Xususan, nutq o‘‘stirish faollik markazini badiiy qo‘llanmalarga va didaktik materiallarga boy tarzda jihozlashga e‘tibor berish kerak. Bolalar nutqining barcha qirralarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan mavzuga mos syujetli rasmlar to‘plamlari, sahnalashtirishga mo‘ljallangan o‘yinchoqlar to‘plamlaridan, bosma didaktik o‘yinlardan tashkil topgan metodik bankni yaratish tarbiyachi zimmasidadir. Badiiy adabiyot bilan tanishtirish nutqni rivojlantirishda muhim rol o‘ynashini e‘tirof etgan holda, guruhlarda kitoblar burchaklari va “Aqlli kitoblar tokchasi” tashkil etilishi muhim. Chunki tarbiyalanuvchilar bunday materiallar bilan bevosita yangi taassurotlar, bilim, ko‘nikmalar bilan tanishadi. Dialogik, hissiy jihatdan boy nutqi shakllanishi uchun qulay muhitda bo‘ladi. Badiiy asarlar vositasida bolalarning nutqi va tafakkuri rivojlanar ekan, bir paytning o‘zida bog‘lanishli dialogga kirishadi, fikrlarini bayon etishga kirishadi. Bu bolaga zavq va quvonch bag‘ishlaydi, bu tuyg‘ular nutqni faol

idrok etishni rag‘batlantiradigan va mustaqil nutq faoliyatini yaratadigan eng kuchli vositadir.

Buni amaliyotda kuzatganimizda o‘yinlar va samarali ta‘lim texnologiyalari asosida nutq o‘stirish mashg‘ulotlari o‘tkazilganida bolalarning faolligi, fikrlarini dadil asosda bayon qilgani, jarayonda zerikish bilmaganligi, lug‘atida yangi so‘zlarni qo‘llaganligi, qiziqishlari tufayli yangi ma‘lumotlarni o‘zlashtirishga ishtiyoq uyg‘onganligi ma‘lum bo‘ldi. Bu esa Maktabgacha ta‘lim tashilotlarida bolalarni maktab ta‘limiga tayyorlashda umumiy muhim kompetentsiyalarni shakllantirishning asosiy va zarur talabidir.

Mana shularni inobatga olgan olgan xulosa qilish mumkinki, maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida olib boriladigan nutq o‘stirish ta‘limiy faoliyat jarayoni va nutq o‘stirish faollik markazidagi jarayonlar zamonaviy texnologiyalarni qo‘llagan holda olib borilishi zarur. Chunki maktabgacha ta‘lim tashkiloti ishiga innovatsiyalarni kiritish maktabgacha ta‘lim tizimini takomillashtirish va isloh qilishning eng muhim shartidir.

1. Dono xalqimiz “Ertaklar-yaxshiliklar yetaklar”, deb bejiz aytishmagan. Ertaklar bolalarning ongi va qalbiga ezgu fazilatlarni jo qilishda, ularning ma‘naviy olamini boyitishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ular yordamida bolalarning xotirasi, diqqat-e‘tibori, tafakkuri rivojlanadi. Ertaklarni tinglash til va nutqning taraqqiy etishini belgilab beradigan asosiy omillardan biri hisoblanadi. Boladagi ayrim nutqiy kamchiliklarni hikoya va ertaklar eshitish, she‘r yodlatish, shuningdek so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qildirish va turli xil mashqlar bajarish orqali bartaraf etish mumkin [Ибрагимов Х., Т.: “Фан ва технология”, 2008. – 288 б.].

Ertak mazmuni asosida bolalarda ezgu xislatlarni tarbiyalash, insoniy fazilatlarni targ‘ib etish, ular o‘rtasida o‘zaro do‘stona munosabatlarni shakllantirish va mustaqil fikrlashga o‘rgatish kerak.

Jumladan, hayvonlar haqidagi “Tulkining taqsimoti” ertagida ayyorlik va tilyog‘lamalik tulki obrazi orqali ifodalangan. “Uch og‘a-ini botirlar” ertagi ota nasihati bilan boshlanadi. Botirlar obrazida axloq va odobning yuksak namunasi odamiylik, donishmandlik, jasurlik kabi sifatlar namoyon bo‘ladi[4].

Tarbiyachi tomonidan ertak o‘qib bo‘lingach, bolalarni umumiy xulosa chiqarishga undash lozim. “Agar sen uning o‘rnida bo‘lganingda nima qilgan bo‘lar eding?”, kabi savollar berib, erkin muloqotga chaqirish ularning faolligini oshirishga yordam beradi.

Har bir ertakning o‘z g‘oyasi bor. “Sehrli sholg‘om” ertagi bolalarni fikrlashga, voqealarni ketma-ket aytishga undab, “Kuch birlikda” degan g‘oyani anglab yetishini ta‘minlasa, “Zumrad va Qimmat” ertagida Zumradning mehnatsevarligi ulug‘lanadi. Qimmat esa dangasa, ishyoqmas sifatida gavdalanadi. Bolalar ertakni tinglash orqali qissadan hissa chiqarishga o‘rgatiladi[Z.I. Qurbonova. *Ekonomika* 1035-1038.] Shuningdek, ertaklarni mahorat bilan bolalarga o‘qib berish, kichkintoy bilan his-hayajonli muloqotni o‘rnatishga, sezdirmay tarbiyaviy ta‘sir qilishga, atrof-muhit haqidagi bilimi va ma‘lumot zaxiralarini samarali to‘ldirishga imkon yaratadi.

Maktabgacha ta‘lim muassasalarida ertaklarni bolalarga yetkazishda yangi pedagogik texnologiya asosida bolalarning so‘z boyligini oshirishga, ularning nutqini o‘stirish, tafakkuri va ma‘naviyatini rivojlantirishga qaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги “2017-2021 йилларда мактабгacha таълим тизimini янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2707-сонли Қарори. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 2017.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 9 сентябрдаги “Мактабгacha таълим тизimini тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3261-сонли Қарори. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 2017.

4. Daminova Sh.F. Didaktik o‘yinlar vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy xulq ko‘nikmalarini shakllantirish. Urganch: Uslubiy qo‘llanma 2023 yil 85 bet

5. Ибрагимов Х., Абдуллаева Ш. Педагогика назарияси. – Т.: “Фан ва технология”, 2008. – 288 б.

5. Z.I. Qurbonova. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida ta‘lim sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanish-dolzarb vazifamiz. *Ekonomika* 1035-1038